

NATUURBESCHERMING

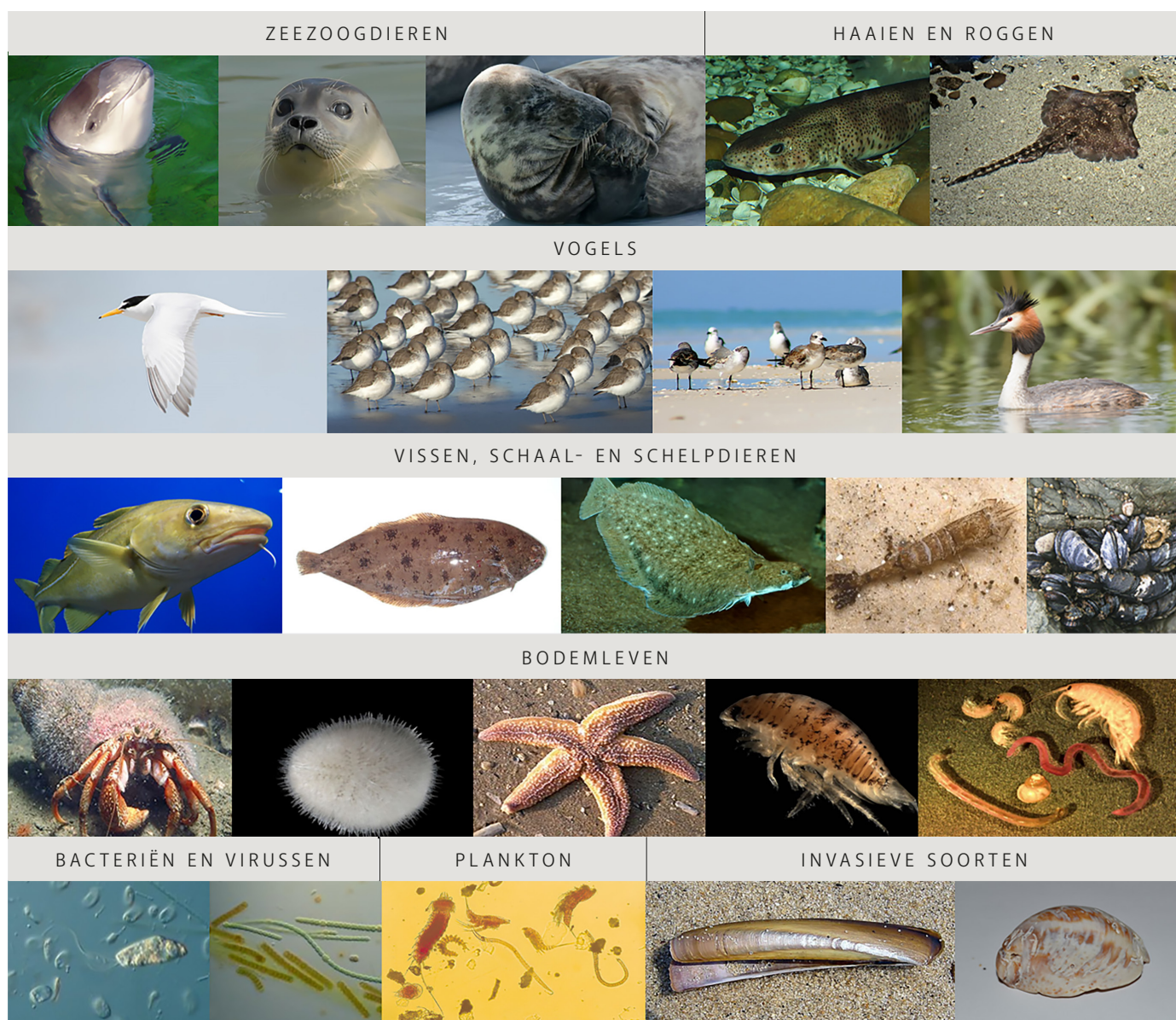
in het Belgische deel van de Noordzee 2017

Wist je dat het Belgische deel van de Noordzee het grootste natuurgebied is van België? Al beslaat het slechts 0,5% van de totale Noordzee, deze "elfde provincie" (3.454 km²) heeft meer te bieden op het vlak van natuur dan je denkt. Duik mee in deze onderwaternatuur en ontdek wat er in het Belgische deel van de Noordzee zoal te beleven en te beschermen valt.

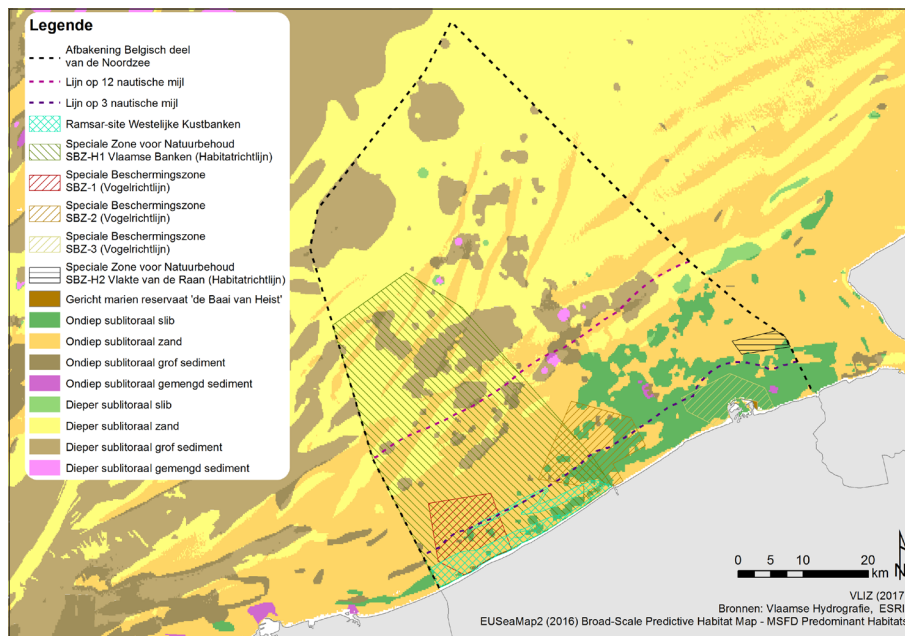
Krien Hansen¹ & Sarah Vanden Eede²

¹ Natuurpunt, dienst beleid; krien.hansen@natuurpunt.be

² WWF-België, Oceans & Fisheries Policy Officer; sarah.vandeneede@wwf.be

In het Belgisch deel van de Noordzee zijn reeds meer dan 2100 soorten geregistreerd (Belgian Register of Marine Species – www.marinespecies.org/berms). Het betreft – naast bacteriën, virussen en plankton – heel wat zeezoogdieren, vogels, vissen, schelp- en schaaldieren en diverse soorten ander bodemleven. Ook hebben zich reeds meer dan 70 exotische soorten gevestigd (Wikipedia).

Het Belgisch deel van de Noordzee (met zwarte stippellijn omgeven) meet 3454 km² en is daarmee zo groot als een provincie. Dit gebied herbergt zeven beschermde zeegebieden (gearceerd) voor een totaaloppervlakte van 1237 km² of 36% van het volledige oppervlak. De kaart toont ook de verdeling van slib, zand en grof sediment ('grind')(VLIZ).

DE NATUURLIJKE RIJKDOM VAN ONZE NOORDZEE

Als je aan zee staat, zou je het misschien niet denken. Maar de soms grijsgrauw ogende watervlakte van de Noordzee herbergt heel wat waardevolle natuur. Een belangrijk deel hiervan bevindt zich onder water en is onttrokken aan het zicht. Zelfs voor duikers is de Noordzee een ogenschijnlijk troebel en moeilijk toegankelijk gebied. Toch valt er veel te ontdekken.

En binnen deze grotere Noordzee is het Belgische deel écht wel bijzonder! Dat heeft het aan zijn ligging te danken, in de zuidelijke tip van de Noordzee en in een trechter die via de nauwe doorgang van de Straat van Dover leidt naar het Kanaal. Watermassa's uit het Kanaal (Atlantisch, zout) mengen er met door grote continentale rivieren (Schelde, Rijn, Maas) aangerijkt en gezoet water. En dat doen ze in een gebied dat uitzonderlijk rijk is aan reliëf. Daar zorgen de 'Vlaamse banken' voor, een op Noordzeeschaal vrij uniek en van oudsher in scheepvaartmiddens berucht gebied van zandbanken.

Op de bodem van de Noordzee

Het Belgische deel van de Noordzee is nergens dieper dan 45 meter. In deze ondiepe zee liggen wel dertig zandbanken, waarvan sommige tientallen kilometer lang zijn en tot 30 meter uitroeren boven de zeebodem. Ze lopen min of meer evenwijdig aan de kustlijn en zijn door storm en getijstroming geboetseerd uit het aanwezige zand, na de laatste IJstijd (ergens tussen 9500 en 7000 jaar geleden). Tussen de zandbanken zijn er slibrijkere geulen of vind je grindafzettingen. Zowel

de uitgestrekte zachte zand- en slibbodems ('zacht substraat') op en tussen de zandbanken, als de plaatselijk stenige ondergrond ('hard substraat') bieden interessante leefomstandigheden voor dieren en planten. Sommige dieren vormen er natuurlijke riffen, die ook weer ander leven aantrekken. Deze diersoorten noemt men ook wel 'ecosysteem ingenieurs'. Een mooi voorbeeld daarvan is de schelpkokerworm. Deze zeeworm leeft ingegraven in het zand en bouwt kokers uit schelpstukjes die tot wel 5 cm boven de zeebodem uitsteken. De natuurlijke riffen gevormd door al deze kokertjes samen blijken de soortenrijkdom plaatselijk met een factor 4-6 te kunnen verhogen. De grindbedden, gelegen tussen de zandbanken, hebben dan weer een belangrijke functie als broed-, kraam- en groeiplaats voor vissen, schelp- en schaaldieren. Ze vormen een harde ondergrond waarop verschillende soorten hun eieren kunnen afzetten (o.a. wulk, dwerginktvis, haaien en roggen). Op deze grindbedden kwamen tot het einde van de 19^e eeuw oesterbanken van de inheemse platte oester voor en de haring gebruikte de grindbedden om zijn eitjes af te zetten. Deze afwisseling – van slib, over zand tot grind – zorgt ervoor dat de zeebodem een erg gevarieerd bodemleven huisvest met meer dan 260 bekende soorten. Als hard substraat kennen de natuurlijke grindbedden door de mens gecreëerde tegenhangers, al lijken die eerder verarmde versies ervan. Dit is het geval voor de offshore windturbines (met hun erosiebeschermende steenbestortingen en artificiële riffen), maar ook voor de meer dan 200 scheepswrakken verspreid op de bodem van het Belgische deel van de Noordzee. Deze scheepswrakken vormen beschermde oasen met een relatief hoge soortenrijkdom.

Een Noordzee vol leven

Het Belgische deel van de Noordzee is met meer dan 2.100 soorten een immense bron van biodiversiteit (www.marinespecies.org/berms). Dat start al bij het allerkleinste leven dat, alvast in het aantal aanwezige exemplaren, alle records verpulvert. Zo bevat één druppel zeewater meer dan 1 miljoen bacteriën, 10 miljoen virussen en ook nog ontelbare minuscule wiertjes (fytoplankton) en diertjes (zoöplankton). Hoe klein ook, het is dit leven dat aan de basis ligt van de voedselketen van de zee.

Op en in de zeebodem vinden we de meeste soorten, gaande van zeer kleine diertjes (roeiopootkreeftjes, rondwormen,...) tot grotere soorten (garnalen, schelpen, krabben, zeesterren,...). Niet te verwonderen dat ook heel wat vissen en andere schaal- en schelpdieren het feestbanket van deze ondiepe zandbanken in onze kustzone opzoeken. Daar horen ook haaien en roggen bij, zij het dat veel bestanden van deze kraakbeenvissen onder druk staan. Haaien en roggen groeien eerder traag en hebben relatief weinig nakomelingen wat hen extra gevoelig maakt voor een hoge visserijdruk.

“ HET BELGISCH DEEL VAN DE NOORDZEE IS MET MEER DAN 2.100 SOORTEN EEN IMMENSE BRON VAN BIODIVERSITEIT. ”

En waar veel plankton, vis en ander lekkers te vinden is, voelen ook zeevogels en zeezoogdieren zich thuis. De laatste jaren bezoeken steeds meer zeezoogdieren onze kustwateren. Dat geldt voor de bruinvis, de kleinste walvisachtige en het meest voorkomende zeezoogdier in de Noordzee, maar ook voor de gewone en de grijze zeehond. Uitzonderlijk zwerft hier zelfs wel eens een heuse dolfin (tuimelaar, witsnuitdolfijn, gewone dolfin,...) of walvis (potvis, bultrug, dwergvinvis, groenlandse walvis,...) een tijdje rond. Onze kustwateren vormen ook een belangrijke stop- en rustplaats voor trekkende vogelsoorten. Jaarlijks passeren naar schatting meer dan 1 miljoen zee- en kustvogels – op doortrek van of door het Kanaal – ons deel van de Noordzee. Daarnaast is dit gebied een veilige haven voor meer dan 60 soorten zee- en kustvogels. Ze vinden hier voedsel. In het verleden kwamen verschillende soorten ook tot broeden (sternen, meeuwen, strandplevier), maar het wordt steeds moeilijker en vaak zelfs onmogelijk voor hen om rustige broedgebieden te vinden aan onze dichtbevolkte kust.

Daarnaast hebben zich in het Belgisch deel van de Noordzee nog een 70-tal nieuwe "exotische" planten en dieren gevestigd. Dat deden ze met de hulp – bewust (bij kweeksoorten) of onbewust (als versteking in het ballastwater van schepen) – van de mens. Sommige gedragen zich "invasief": ze breiden snel uit en kunnen de plaats innemen van de natuurlijk voorkomende (inheemse) soorten, wat nefast voor het milieu kan zijn. Gekende voorbeelden van **invasieve soorten** zijn de Amerikaanse zwaardschede, het muiltje, de Nieuwzeelandse zeepok en de Japanse oester.

ONZE NOORDZEE ONDER DRUK

De Belgische kustzone en die van onze buurlanden behoren tot de drukst bewoonde gebieden ter wereld met verschillende werelddhavens en industriële zones, intense bebouwing en uitgestrekte landbouwgebieden. Daarnaast laten de gevolgen van de klimaatverandering zich voelen én is er veel vraag naar (nog) meer economische ontwikkelingen op zee op vlak

van energie, visserij, aquacultuur, zandwinning, scheepvaartroutes, havens, kustverdediging, recreatie, militaire activiteiten... Om goed te kunnen inschatten of het marien ecosysteem gezond is, is kwaliteitsvolle monitoring van al deze activiteiten en het effect van de genomen beschermingsmaatregelen noodzakelijk.

WAT IS VANDAAG BESCHERMD EN HOE?

Beschermde gebieden vormen de basis

Er zijn heel wat gebruikers (zoals de scheepvaart, de visserij, de zandwinning,...) die ruimte claimen in het Belgisch deel van de Noordzee. Al deze ruimteclaims zijn samengebracht in het Marien Ruimtelijk Plan (MRP). Dat plan biedt voor een periode van telkens zes jaar (2014-2020, 2020-2026) een houvast voor een ruimtelijk en duurzaam beleid op zee. De Europese basis voor het MRP schrijft voor dat een ecosysteemgerichte benadering centraal moet staan in een marien ruimtelijk plan. Idealiter gaat deze hand in hand met duidelijke voorwaarden voor de verschillende socio-economische activiteiten en met doorgedreven toezicht en handhaving.

In het huidig Marien Ruimtelijk Plan zijn de beschermde zones ten aanzien van natuur weergegeven. Natuurgebieden zijn en blijven op dit moment de enige lange-termijnbasis voor een effectieve bescherming van natuurwaarden, die de basis vormen van het ecosysteem. Ook voor de bescherming van het zee-ecosysteem is het belangrijk dat er een robuust en grensoverschrijdend netwerk van beschermde gebieden bestaat, met op elkaar afgestemde beschermingsmaatregelen. Vandaag is 36% of 1.237 km² van de oppervlakte van het Belgische deel van de Noordzee beschermd via verschillende natuurbeschermingswetten (zie kaart p.11 en tabel p.12). Vooral de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn (naast de federale Wet Marien Milieu uit 1999 en de Ramsar Conventie uit 1971) zijn hierin sturend. Drie 'Vogelrichtlijngebieden', ingesteld sinds 2005 en gespreid over de oostelijke, centrale en westelijke kustnabije zone, beslaan ongeveer een vierde van het totale beschermde areaal. Ze mikken op een doelgerichte bescherming van vogelsoorten als fuut, dwergstern en visdief. Eén groot 'Habitatrichtlijngebied' bestrijkt een aanzienlijk deel van onze westelijke kustwateren en ijvert voor zeebodemherstel ter hoogte van zandbanken en van natuurlijke riffen van de schelpkokerworm. Daarnaast beoogt de 'Ramsar-site' (Westelijke Kustbanken) de populatie zee-eenden en futen te vrijwaren. En beschermt het 'gericht marien reservaat' sinds 2006 een klein gebiedje ten aanzien van onder meer broedende en voedselzoekende sternen. De Vlakte van de Raan is momenteel aangemeld bij de Europese Unie als Habitatrichtlijngebied, maar werd niet opgenomen in het Belgisch Marien Ruimtelijk Plan.

WAT ZEGT DE MILIEUBEWEGING?

Om het brede publiek te informeren, schreven WWF België en Natuurpunt een visietekst over natuurbescherming in het Belgische deel van de Noordzee. Zo willen ze het maatschappelijk draagvlak voor de bescherming van het marien ecosysteem vergroten en de efficiëntie van het Noordzeebeleid optimaliseren. De milieubeweging ijvert voor een Noordzeebeleid in samenwerking met alle betrokkenen en ondersteund door wetenschappelijke feiten. Naar aanleiding van deze visietekst formuleerden de twee verenigingen ook 10 beleidsaanbevelingen. Beide teksten kan je downloaden via: <https://www.natuurpunt.be/pagina/beleidsdossier-noordzee-marien-beschermde-gebieden>

MARIEN BESCHERMD GEBIED	OPPERVLAKTE (km ² , afgerond)	WETGEVING DIE HET MARIEN GEBIED BESCHERMT	WAAROM IS DIT MARIEN GEBIED BESCHERMD?
Speciale Beschermingszone SBZ-1 (Vogelrichtlijn)	110	KB van 14 oktober 2005 – speciale beschermingszones en speciale zones voor natuurbehoud	Van essentieel belang voor de fuut
Speciale Beschermingszone SBZ-2 (Vogelrichtlijn)	145		Van essentieel belang voor de dwergstern
Speciale Beschermingszone SBZ-3 (Vogelrichtlijn)	58		Van essentieel belang voor de visdief en de dwergstern
Speciale Zone voor Natuurbehoud SBZ-H1 Vlaamse Banken (Habitatrichtlijn)	1.100	KB van 14 oktober 2005 – speciale beschermingszones en speciale zones voor natuurbehoud; KB van 16 oktober 2012 tot wijziging van het KB van 14 oktober 2005	Van essentieel belang voor permanent met zeewater overspoelde zandbanken (Habitattype 1110) en voor rifstructuren (Habitattype 1170) gevormd door enerzijds aggregaties van de schelpkokerworm en anderzijds grindbedden
Speciale Zone voor Natuurbehoud SBZ-H2 Vlakte van de Raan (Habitatrichtlijn) – Momenteel status Gebied van Communautair belang (EU)	19	KB van 14 oktober 2005 – speciale beschermingszones en speciale zones voor natuurbehoud	Van essentieel belang voor rifstructuren (Habitattype 1170) gevormd door aggregaties van schelpkokerwormen
Gericht marien reservaat	7	KB van 5 maart 2006	Van essentieel belang als broed- en foerageergebied voor de visdief en de dwergmeeuw
Ramsar-site Westelijke Kustbanken	19		Van essentieel belang als overwinteringsgebied voor de fuut en zee-eenden

De zeven mariene beschermde gebieden in het Belgische deel van de Noordzee met hun naam, oppervlakte, onderliggende wetgeving en reden van toewijzing.

Op papier is de beschermde oppervlakte in Belgische zeevaten in overeenstemming met internationale richtlijnen. Zo stelt de VN-natuurorganisatie IUCN (2014) dat 30% van elk marien habitat moet beschermd worden. Maar ze stelt ook dat er in deze 30% geen 'extractie activiteiten', zoals visserij en zandwinning, mogen plaatsvinden. En net daar knelt het schoentje voor het Belgische deel van de Noordzee. Vrijwel zonder uitzondering is bijvoorbeeld visserij alsnog toegestaan in elk van deze Belgische beschermde zeegebieden. Het is wachten op de inhoud van de beheerplannen van de verschillende beschermde gebieden vooraleer kan worden overgegaan tot effectieve natuurbescherming. Daarnaast zou het zinvol zijn om ook buiten deze gebieden (tijdelijke) maatregelen te nemen voor bijvoorbeeld de bescherming van paaiplaatsen van commerciële vissoorten. Dit komt op termijn de visbestanden en dus ook de vissers ten goede.

Het wettelijk instrumentarium

Het moge duidelijk zijn. Voor de Noordzee gelden een heleboel wetten die zich buigen over natuuraspecten, zowel internationale (Ramsar conventie over waterrijke gebieden; OSPAR conventie over de bescherming van het marien milieu in de NO-Atlantische Oceaan; Biodiversiteitsconventie) als Europese (de hoger genoemde Habitat- en Vogelrichtlijn, de Europese Kaderrichtlijn Mariene Strategie, de Kaderrichtlijn Water, het Gemeenschappelijk Visserijbeleid, ...). Onze federale en Vlaamse ministers moeten die omzetten in Belgische en Vlaamse wetgeving. Centraal in deze oefening staan de federale Staatssecretaris Bestrijding Sociale Fraude, Privacy en Noordzee (in 2017: Philippe De Backer) en de voor visserij bevoegde Vlaamse minister van Omgeving, Natuur en Landbouw (in 2017: Joke Schauvliege). Ijkpunt ter beoordeling of een juiste balans is gevonden tussen natuurbescherming en socio-economische activiteiten is 2020. Dan toetst de Kaderrichtlijn Mariene Strategie voor de eerste keer of een goede ecologische staat is bereikt in de Noordzee. Een streven dat niet enkel gericht is op het behoud van de huidige situatie – een 'verarmde' situatie van een verzwakt ecosysteem – maar het herstel van een gezond ecosysteem nastreeft. Vermits de beschermingsmaatregelen uit de beheerplannen voor de Europese Vogel- en Habitatrichtlijngebied(en) nog niet in voege zijn, is het twijfelachtig of we deze eerste toets zullen doorstaan.

De zee stopt niet aan de grens

De natuur in het Belgisch deel van de Noordzee kan best gezien worden in een breder perspectief, ook al zorgt de Belgische staatsstructuur met zijn gesplitste politieke bevoegdheden (zie figuur) hier voor een extra uitdaging. Zee, strand, duinen en

ECOSYSTEEMDENKEN, MEER DAN OOIT NODIG

Bij natuurbescherming denken we misschien nog te vaak aan het behoud van zeldzame dieren en planten binnen duidelijk afgebakende natuurgebieden. Maar dat is maar een deel van het verhaal. De laatste jaren wint het ecosysteemenken terrein. Dit denken ziet natuur en biodiversiteit als de basis voor ecosystemen (= het geheel van soorten en hun leefgebied of habitat, en wat dit de mens (gratis) oplevert). Een gezond ecosysteem levert deze ecosystemendiensten aan de mens en dus hebben we er alle belang bij dit systeem gezond te houden. Denk aan de zuivering van lucht, de opname van CO₂ waardoor de zee helpt het klimaat regelen, de productie van voedsel (zoals vis en zeewier) en de ruimte om je te ontspannen. Dit ecosysteemenken ontkracht de schijnbare tegenstelling tussen 'klassiek' natuurbehoud en een duurzame socio-economische ontwikkeling. Hoe sterker en 'gezonder' het zee-ecosysteem, hoe beter het bestand is tegen ongewenste veranderingen en hoe meer ruimte er is voor socio-economische activiteiten (toerisme, etc.). Natuurorganisaties pleiten er dan ook voor om in te zetten op de versterking van de huidige ecosystemen. Dat is niet altijd evident, omdat we nog niet goed weten hoe de onderliggende processen werken. Voor een inschatting van de rijkdom aan biodiversiteit, kunnen we gelukkig terugvallen op de collectie van Gilson: een Belgisch zeewetenschapper die o.a. de biodiversiteit van de grindbanken volledig in beeld bracht.

polders vormen immers één ecologisch geheel. Dezelfde zilte wind dicteert er de wet. Hetzelfde zeewater bepaalt of bepaalde er de regels. En heel wat dieren (zeehonden, sternen,...) trekken zich ook vandaag niets aan van de laagwatergrens. Daarom is het belangrijk dat er werk gemaakt wordt van een ecosystemevisie die de zeenatuur niet los ziet van het volledige ecosysteem zee-strand-duinen-polders. De grensoverschrijdende impact van vele socio-economische activiteiten, zoals bijvoorbeeld

zandsuppleties, laat zich in elk van deze compartimenten voelen.

Natuur stopt ook niet bij een internationale, regionale of lokale grens. Zo lopen de ondieptes van de Vlaamse Banken en van de Vlakte van de Raan over de landsgrenzen. Ze vormen feitelijk één geheel met respectievelijk de Bancs de Flandres (Frankrijk) en met het Nederlandse deel van de Vlakte van de Raan. Samenwerking is hier meer dan opportuun.

INTERNATIONALE VERDRAGEN

RAMSAR – UNCLOS – AGENDA 21 – OSPAR

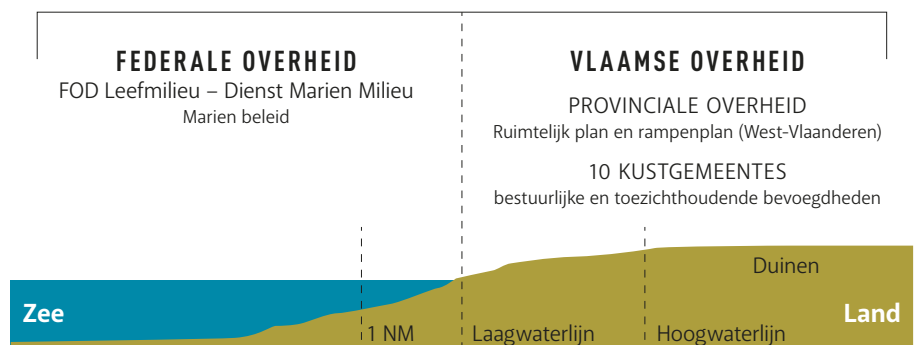
EUROPESE RICHTLIJNEN

Vogel- en Habitatrichtlijn (Natura 2000)

Kaderrichtlijn Mariene Strategie

Kaderrichtlijn Water

Duurzaam en geïntegreerd kustbeheer

Rechtssysteem in het Belgische deel van de Noordzee en in de kustzone. Wat opvalt is de splitsing in bevoegdheden tussen Vlaanderen en de federale overheid, min of meer samenvallend met de laagwaterlijn (1NM: 1 nautische- of zeemijl; FOD Leefmilieu: Federale overheidsdienst Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu (naar Laporta 2012)).